

Ана Стјеља
Београд

БИТ СУФИЈСКЕ ПОЕЗИЈЕ

У раду је дат осврт на природу суфијске поезије као уметничког облика филозофско-религиозног правца суфизма (исламског мистицизма). Истакнуте су главне карактеристике мистичке поезије и наведени главни постулати на којима почива. Изнети су главни мотиви, као и песнички вокабулар који суфијску поезију чини специфичном и по којој је она препознатљива у оквирима светске књижевности. Кроз примере стихова најзначајнијих суфијских песника илустрована је бит суфијске поезије.

Кључне речи: суфијска поезија, суфизам, љубав, Бог, турска мистичка поезија, персијска мистичка поезија

Суфијска поезија, иако настала под окриљем суфизма (исламског мистицизма), у односу на тај филозофско-религиозни правац доживљава извесни преображај. Ова поезија није пуки следбеник суфијске доктрине, нити јој је крајњи циљ пропагирање те доктрине. У њој су садржани мотиви не само мистичке, већ и филозофске и хуманистичке природе. Основна дистинкција између суфизма као филозофско-религиозног правца и суфијске поезије као вида уметности назире се управо у том уметничком елементу. Ипак, извориште ове поезије чини исламска теологија, ослањајући се на Куран и његове ајете (стихове). Суфијска поезија тежи да на један суптилан и уметнички обликован начин пренесе идеју о успостављању чврсте духовне везе између Бога и човека. Даровити суфијски песници, суфијске идеје на тему онтолошког и божанског, читаоцу преносе веома умешно, користећи се првенствено алегоријом али и метафором као значајним елементом суфијске поезије. Како поезија поседује димензију универзалности, тако и суфијска поезија поседује могућност избора мотива, њихове употребе и значења. Суфијски песник има могућност да у своје стихове инкорпорира неки религиозни мотив, вешто га обликујући и дајући му световни карактер, тако да се његов религиозни елемент у значењском смислу може разумети и пренети на више мисаоних нивоа. Суфијски песници су имали способност и да, користећи се световним вокабуларом, постигну религиозну атмосферу. То је један од разлога због којег се не може трагати за искључиво световном или религиозном позадином суфијских песама. Та двојакост унутар суфијске поезије и инсистирање на више духовних значењских нивоа јесу намерни и управо у њима лежи чар откривања и разумевања суфијске поезије.

Значајно је нагласити да су исламска религија и култура главни постулати на којима почива целокупна суфијска поезија. Управо је тај исламски елемент обележио поезију турских, персијских и урду песника¹. Суфијска поезија је врло комплексна за разумевање, а нарочито за тумачење и превођење, те за своје тумаче и преводиоце представља прави изазов. О могућим тумачењима суфијске поезије нарочито се расправљало на Западу. Уопштено посматрано, да би се суфијска поезија перципирала и антиципирала на прави начин, потребно ју је довести у контекст суфијског учења. Колико год суфијска поезија мењала садржај и поетским техникама улепшавала и уздизала суфијске идеје, она без исламског елемента у својој основи не би могла да постоји, или би изгубила на својој лепоти и значају. Управо се у том исламском елементу, који се огледа у испреплитаности световног и духовног тумачења живота, остварује ефекат узбудљивости и привлачности суфијске поетике.

Суфијска поезија у својој основи има исламски мистички елемент, али се она, захваљујући песничком мајсторству суфијских песника, издигла изнад те мистичности и достиже ниво општег, универзалног. Суфијски песници су у својим песмама пре свега славили љубав као узвишену категорију, а потом и лепоту која ту мистичку љубав велича. Важно је нагласити и да суфијска поезија није у потпуности била једнообразна. Наиме, персијска мистичка поезија, на коју су се угледале друге источњачке поезије, била је софистицирана, са извесном примесом конвенционалности. Иако су у питању биле нијансе, персијска и турска мистичка поезија су се ипак разликовале у томе што је персијска поезија тежила сложенијем изразу и субјективности, нарочито у лирском изразу. С друге стране, природа турске поезије била је једноставнија, те је и песнички израз био једноставнији. (Гиб 1900: 28). Чини се да је дух турске поезије ипак остао заробљен у персијским поетским формама које су биле врло прецизне и нису допуштале да тај дух турске поезије дође до свог правог изражаја. Турски суфијски песници су тако били принуђени да стварају у оквирима персијске форме и стила са којима нису били у потпуној хармонији. Упркос томе, турска суфијска поезија није била пуко стварање персијске поезије на турском језику, а турски суфијски песници успевали су у намери да пронађу своју нит која је истицала истинску природу турског мистичког песништва. Осим турске суфијске поезије, и суфијска поезија Татара, Урду и индијских песника дуго је била у сенци персијског духа те је свој национални дух потискивала. Ипак, постојале су универзалне теме које су повезивале све националне поезије у оквиру јединственог корпуса суфијске поетике.

Једна од основних преокупација суфијске поезије била је љубав која је истовремено постала доминантна тема. Феномен мистичке љубави један је од најспецифичнијих аспеката суфизма, о коме се расправљало и

¹ Песници са подручја Индије и Пакистана; урду језик је настао под утицајем арапског и персијског језика.

на Истоку и на Западу. У суфизму, љубав се одвија пре свега на духовном плану, у пределу душе и ума. Из тог разлога суфијски песници певају о љубави као о унутрашњем свету сваког човека, толико развијеном да постоји као свет за себе. Суфијски песници се окрећу осветљавању тог света, те о човеку и његовим осећањима певају у односу на божанско, јер је човек и љубав коју он развија, само одблесак божанске лепоте и одраз његовог савршенства (Бајрактаревић 1979: 36). Из тог образаца се развила персијска мистичко-еротска поезија (Шимел 1981: 156) коју карактеришу специфична лексика, сликовити изрази и језик еротско-љубавне лирике. У периоду настанка суфијске поезије, код раних суфија, може се приметити да се љубав искључиво везује за божанско. Љубавни мистицизам који су они заступали, искључивао је човека као медијум за љубавна осећања. Ране суфије су сматрале да ће ако се у средиште духовног стави човек, можда доћи до удаљавања од главног мистичког пута и тиме нарушити чистота осећања. Познато је да су мистици своју пажњу посвећивали младићима, као својеврсној фасцинацији, која је за њих уједно представљала и највећу опасност у смислу скретања с правог, духовног пута. Суфијска поезија тог раног периода обилује описима младића који се приказују као „голобради младићи, четрнаестогодишњаци, сјајни као пун месец”. (Шимел 1981: 155). Овакав опис дечака, који су изазивали дивљење мистика, постао је идеал људске лепоте, често присутан и у познијој турској и персијској књижевности. У друштву у коме су жене биле искључене из јавног живота потпуно је разумљиво како је дошло до потенцирања описа младих дечака и исказивања љубави према њима. Управо из тог разлога, књиге из абасидског периода² обилују љубавним причама са овом тематиком. Ова тенденција суфија и суфијских песника заснована је на традицији везаној за пророка Мухамеда. Према овој традицији, верује се да је Мухамед Господа видео у најдивнијем обличју, а архангела Гаврила визуелно доживео у лику младог, привлачног Меканца. За суфије је овај Мухамедов хадис био врло привлачан те су се често позивали на њега када су у својим песмама давали сликовите описе младића. Пример за то јавља се већ у 12. веку у поезији познатог персијског песника Феридудина Атара. Важно је нагласити да овај хадис није добио наклоност ортодоксних кругова, али је стекао велику популарност и широку употребу у суфијској поезији. Призор или посматрање, а односи се на Мухамеда и на оно што му се приказало назива се *назар* (*nazar*) и представља централну тему у доживљају мистичке љубави. Мистик, посматрајући младића, види искључиво лепоту божанског у коју је заљубљен и којој се клања. То младо, вољено биће које манифестује божанску лепоту назива се шахид или сведок, јер је оно сведок божанске лепоте која се мистику приказује. Посматрајући младог дечака, мистик са удаљености заправо посматра Бога, диви му се и црпи љубавну енергију, што може изазвати посеб-

2 Период владавине Абасида (750-1517) значајан по доприносу у области културе, књижевности, а пре свега за превођење дела са грчког, латинског и хебрејског језика.

ну религиозну екстазу. Тренутак када мистик кроз посматрање шахида спознаје лепоту је тренутак када се развија љубав, јер су лепота и љубав као најузвишеније врлине, међусобно чврсто повезане, и претпостављају једна другу. Лепота божанског није реализована у потпуности уколико та љубав изостане. Слика младића којом се спознаје божанска лепота и пали пламен љубави у људском срцу једна је од представа мистичке поезије. Велики суфијски песници су ову љубав сматрали корисном јер се путем ње практиковало покоравању Богу, а кроз обожавање младог дечака и исказивање љубави према њему величао Бог, као Апсолут. Врло често се, из тог разлога, у суфијској поезији срећу изрази попут заљубљени (ашик) и љубљени (машук), симболично изражавајући однос два бића, човека и Бога. Постоје бројни примери у суфијској књижевности који показују ову врсту љубави. Један од њих је пример авганистанског владара Махмуда од Газне из 11. века и његовог турског роба Ајаза. Кроз развијање љубави међу њима краљ се прерушава у роба, а роб у свог краља, при чему долази до преплитања и прожимања две људске душе. Ову врсту мистичке љубави и духовног пријатељства илуструју стихови персијског песника Садија:

Неко поче да критикује владара Газне:

„Ајаз, зачудо, и нема неку лепоту.
Чудно је да славуј заволи
цвет који нема ни мирис ни боју”
Неко је ово пренео Махмуду,
који се прилично узнемири, па рече:
„Пријатељу, ја га волим због његове нарави,
а не због витког стаса и лепог лица.” (Са’ди 2010: 189)

Други пример мистичке љубави везује се за Лејлу и Меџнун, јунаке старе арапске приче, по којој је Меџнун полудео за својом драгом иако се она није одликовала неком нарочитом лепотом. Према тумачењу суфијских песника управо таква, несавршена жена, била је истинска манифестација божанске лепоте (Шимел 1981: 158). На примеру поеме „Лејла и Меџнун” можемо уочити дуалистички симболизам, односно женски и мушки принцип, при чему је Лејла (на арапском има значење *ноћ*) симбол свршетка потраге за божанском суштином. Она је заправо симбол душе, док Меџнун (на арапском има значење *луд*) као отелотворење мушког принципа, у ствари симболизује Бога. Имајући ово у виду, и не чуди што многе суфијске песме попримају облик љубавних песама (Стодарт 2005: 79). На тај начин је персијска поезија одредила свој пут, да се кроз духовне страсти достигне степен божанског.

На Истоку се оваквом схватању љубави придавао највећи значај, али је Запад, прецизније они који су се удубљивали у ову тематику, врло често прибегавао погрешном тумачењу суфијске поезије. Додатни проблем који је збуњивао западне проучаваоце суфијске поезије и њене тумаче био је тај што турски и персијски језик немају граматички род, те се реч он/пријатељ/ вољени могу јавити и у женском роду и на тај начин превести

на језик профане љубави, чиме би се добиле речи она/ драга/ љубљена. Поезија стварана на Западу, у великој мери се разликовала од источњачке, првенствено у начину обраде љубавне тематике. Европски песник пева о жени, својој драгој, волећи је или тугујући за њом. Насупрот њему, суфијски песник пева о Богу, потом љубави коју гаји према њему или, пак, скрхан болом тугује када та љубав изостане. Друга заблуда која се јављала приликом тумачења љубавне тематике у оквиру суфијске поезије било је обраћање мушкарцу. Разлог због ког се суфијски песник у својој песми обраћа поетском лику у мушком роду је тај што љубав коју пружа жена не може потпуно да задовољи духовну потребу суфије. У духовном спајању са Богом, суфија мора да се ослободи телесне љубави, а пошто се жена поистовећује са грехом, искушењем, и симболом телесности, она је суфији у оквиру мистичког искуства забрањена, док му је у другим околностима, у свакодневном друштвеном животу дозвољена. Уколико жели да се уздигне до самог Апсолута и са њим прожме, суфија мора бити сам, јер жена не може да пружи, нити да сублимира божанску лепоту и љубав коју суфија очекује. Из тога је и произашла песничка пракса по којој се суфијски песници обраћају младом мушкарцу, који за разлику од жене која искушава и заводи својом телесношћу, представља симбол невиности и смерности и као такав може пружити доживљај божанске лепоте. Дакле, лик младог јунака постаје посредник између човека и Бога и краси песничке слике многих суфијских песама. Тако се могу, као неосноване, одбацили сумње и западњачке теорије о елементу хомосексуалности у суфијској поезији. Суфијска поезија је инспирисана исламом и сходно томе, забрањује постојање овакве врсте везе. Суфије певају о односу Бога и човека, те нема места оваквим спекулацијама и могућим теоријама хомосексуалности.

Неоспорно је да вокабулар као и особености језика, бујност осећања која чине суфијску поезију, тумаче могу одвести у погрешном правцу. Из тог разлога, пре тумачења и превођења, од великог значаја је упознавање са суфизмом као унутрашњом димензијом ислама. Дакле, при проучавању суфијске поезије важно је познавати постулате на којима почива суфизам, као њено извориште. Све особености суфијске поезије, чине је врло захтевном за проучавање, а нарочито за успешно превођење са оригиналног на светске језике.

Песничке слике присутне у суфијској поезији, прилично су ограничене у броју, али јој истовремено и дају препознатљив израз. Оне представљају почетни поетски материјал готово сваке суфијске песме. У зависности у којој су корелацији, те песничке слике усмеравају ток песничких мисли. У овом сегменту се суфијска поезија разликује од западне поезије, јер суфијски песници не теже да унесу нов песнички материјал и мотиве, већ да употребљена песничка слика послужи као ознака којом се прикрива право филозофско значење (Бертељс 1981: 160). Суфијски песници су најчешће певали о лепоти, љубави и дивљењу према Богу, затим патњи и смрти, при чему је свака од ових тема у корелацији са божан-

ским елементом. Они се у тежњи ка осликавању те љубави служе разним алегоријским представама, мада је некад тешко утврдити да ли се ради о алегоријској или реалистичкој представи. Разлог лежи у чињеници што су суфијски песници, нарочито персијски, били склони песничком дуализму. То им је омогућавао и језик, али су их на то приморале и друштвене околности, јер се о неким темама није смело говорити, те су врло често прибегавали алегорији. Једна од најчувенијих и најлепших алегоријских слика у суфијској поезији је слика лептира који лети око свеће. Заслепљен њеним сјајем, он се све више приближава пламену, док се не приближи сасвим близу када га свећа сагори. Судбина лептира осликава чежњу душе за божанском светлошћу, а пламен страсно сагоревање у вишњем бићу (Бајрактаревић 1976: 37). Као илустрација, може нам послужити песма персијског суфијског песника Садија:

Сећам се да сам једне бесане ноћи
чуо да лептир овако говори свећи:
„Ја сам заљубљен, оправдано је ако изгорим;
а због чега ти толико плачеш и гориш?“
Свећа одговори: „Е мој лакомислени сиротане!
Плачем јер сам одвојена од драгог пријатеља.“ (Са’ди 2010: 203)

Још једна карактеристика суфијске поезије је еклектичност. Суфијски песници нису тежили оригиналности и због тога је број песничких слика којима се они користе ограничен. Са становишта западњачке поезије, суфијска поезија делује несадржајно, а суфијски песници неинвентивни, односно недовољно развијене имагинације. Међутим, циљ суфијске поезије није увођење и гомилање нових тема, нити постизање оригиналности у приступу обраде тих тема, већ снага осећања која се изреченим постиже. У суфијској поезији све је унапред постављено, циљ је познат, а оно што се разликује и што свакој суфијској песми даје посебан печат јесте обрада одређене теме која је својствена само њеном ствараоцу. Суфијски песници тумаче филозофске идеје, појашњавајући их и ближе их одређујући. За такав поступак им није потребно увођење оригиналних песничких слика, или песничких мотива, већ само умешност да се те идеје прецизније обраде и врхунски уобличе. Главна карактеристика суфијске поезије је дидактичност. Поука која стоји у позадини многих суфијских песама такође има духовну функцију. Она треба да упути човека да буде близак Богу, и да суштину свог постојања проналази у љубави према Свевишњем. Та дидактичност је нарочито карактеристична за персијског филозофа и песника Мевлану Џелаледина Румија, коју је он развијао у свом ремек-делу под насловом „Месневија”. За суфијске песнике важи и оно што се на Западу зове инспирација, при чему се може повући извесна паралела, али и разлика између два схватања истог. Суфијски песник налази се у некој врсти екстазе и свесно постаје медијум преношења духовних мисли. Суфијске песнике пре свега карактерише визионарство, које се реализује када песник дође у посебно духовно и телесно стање. Оно што је тешко одредити је да ли су поједини суфијски песници инсинуирали екстатичко

понашање како би себе уздигли и учинили већим песницима, а своје дело богатијим или је у питању заиста несвено стварање, вођено божанском руком.

Како би се схватила бит суфијске поезије, потребно је познавати и њен вокабулар, односно открити његова терминолошка значења. Вокабулар суфијске поезије је још један од елемената који је чини препознатљивом. Да би се постигао ефекат мистичког, суфијске слике обилују мотивима који су супротни по својој природи, те се тако јављају парови мотива попут пијанство-трезвеност, сунце-месец, лице-увојак, верник-неверник. На тај начин се постиже ефекат супротности и раздвајања чиме се указује на универзални принцип. За достизање тог универзалног нивоа, у употреби су и метафоре карактеристичне за суфијску поезију. Једна од најчешћих и најефектнијих је метафора вела и лица под њим. Лице под велом је лепо, дубоког погледа, којим посматра Љубљеног, односно Бога. Према схватању суфија, у срцу Заљубљеног налази се још једно срце које се назива *фуад* (fuad), у коме се налази црна тачка која се назива *севејда* (seveyda) и у коју се слива сва љубав у којој суфија налази Бога (Шамић 1990: 19). Затим, присутан је и појам тајне који се назива *сир* (sirr). У суфијским песмама, тајна прати љубавни доживљај Бога, јер божанска природа и њена спознаја од стране мистика постоје у облику тајне, а циљ суфије је да је открије.

Још један од честих симбола, како у суфијској, тако и у оријенталној књижевности уопште, јесте симбол руже. Према наводима иранског проучаваоца персијске књижевности Сафаја, али и према схватањима италијанског оријенталисте Бомбађија и српског оријенталисте Фехима Бајрактаревића, ружа симболизује лепоту људског бића и божанске суштине. Осим руже, као најучесталији симбол јавља се симбол славуја. Славуј симболизује Заљубљеног који пева, тугујући за својим Љубљеним. О томе сведоче стихови турског мистичког песника Јунуса Емреа и персијског мистичког песника Омера Хајама:

„И славуј заљуби се
у ружине латице црвене
кад сам лице мистика угледао
и ја сам славуј постао“. (Емре 2010: 15)
Ружа ми рече: Осмехом твојим
поздрави свет у којем стојим.
Свилени вео пашће са мене
и врт биће присут чарима мојим (Хајам 2010: 43)

Чест мотив суфијске песме је вино. Присуство овог мотива видно је у рубаијама Омера Хајама:

У вину је одговор где истина ниче.
суфија се томе руга - кога се то тиче.
од коvine моје душе биће скован кључ
што отвара врата пред којим он урличе. (Хајам 2010: 85)

С тим у вези се јавља и појам опијености, која се одвија на духовном плану, јер суфија постаје опијен божанском љубављу а у вину види истину и љубав према Богу. Крчма у којој се послужује вино представља место за медитацију и спознају суштине постојања, људске среће и неумитности коју носи судбина човека. О тој опијености као пример могу да послуже стихови персијског песника Садија:

Опијени љубављу када вино обожавају
они се лако и од шкрипе воденичког точка опију (Са’ди 2010: 198)

О вину је певао персијски песник Хафиз који је у својим песмама славио радост живота, наглашавајући духовни ужитак кроз вино, музику и књигу:

Друг једини који данас
реч не крши и начела
то је крчаг чистог вина
и књижица од газела³ (Хафиз 2001: 91)

Сви симболи суфијске поезије употребљавали су се како би се на што поетичнији начин изразила мистичка љубав. Такође, у суфијској поезији, значајно место заузима и природа. Она симболизује божанску моћ и потврђује да је све што постоји у природи предмет божанске креације. Природа нема циљ да истакне дескриптивни амбијент песме, већ да симболично наслути оно о чему песник пева. Дакле у суфијској песми, природа има функцију да предскаже догађаје, те можемо закључити да природа има метафизичко значење и да упућује на ништавност и пролазност онтолошког, а вредност и вечитост божанског:

Месече сласти која не вене,
када умрем, једном се сети мене.
Колико пута сјаћеш на небу,
над истом баштом – без моје сене? (Хајам 2010:104)
Вољом природе то је грожђу дато
да сто секти збуни и мудраца јато.
Алхемичар то је који за трен ока
и сиво олово претвори у злато. (Хајам 2010: 73)
На шаховској табли од дана и ноћи
где се судба игра поразом и моћи
човек је фигура, већа или мања,
уклоњена једном, натраг неће доћи (Хајам 2010: 79)

Суфијску поезију су прославила велика имена поетских стваралаца међу којима су најзначајнији, од персијских Феридудин Атар, Газали, Санаји, Сади, Руми, Низами, Хафиз, Омер Хајам, а од турских Ахмед Јесеви и Јунус Емре. Допринос сваког од ових суфијских песника био је од не-

3 Врста кратке лирске песме која се састоји од десет до тридесет стихова при чему сваку песму чине две строфе или дистих; газели су песме љубавне тематике, било да се та љубав односи на жену, пријатеља или Бога.

процењивог значаја за турску и персијску поезију, а самим тим и светску, јер представља благо, не само источњачке, већ и светске књижевности. Потврда популарности суфијских песничких стваралаца, лежи и у чињеници да се и данас, на простору Турске и Ирана негује култ мистичке поезије, што је сасвим разумљиво, јер је поезија одувек заузимала веома истакнуто место у оријенталним културама, у којима предњаче културе Турске и Персије, односно данашњег Ирана.

Литература

- Азизи 2001: А. К. Azizi, *Ризница персијске поезије*, Београд.
 Бајрактаревић 1979: Ф. Барјактаревић, *Преглед историје персијске књижевности*, Београд.
 Бертелс 1981: Е. Bertels, *Белешке о песничкој терминологији персијских суфија*, (ур.) Дарко Танасковић и Иван Шоп, *Суфизам*, Београд, 160-165.
 Гиб 1900: Е. J. W . Gibb, *History of Ottoman poetry*, London.
 Емре 2010: Ј. Emre, *Славуј љубави*, Београд.
 Сади 2010: Sađi, *Бустан*, Београд
 Стодарт 2005: W. Stoddart, *Суфизам*, Сарајево.
 Шамић 1990: Ј. Шамић, *Мистички ерос*, Бања Лука.
 Шимел 1981: А. Schimmel, *Ружа и славуј, персијска и турска мистичка поезија*, (ур.) Дарко Танасковић, Иван Шоп, *Суфизам*, Београд, 153-159.
 Хајам 2010: О. Хајјам, *Рубаије Омера Хајјама*, Београд.

Ana Stjelja

THE ESSENCE OF SUFI POETRY

Summary

Sufi poetry is a unique kind of poetry. Most of its verses are odes to God, celebrating the unity of God and man. Sufi poetry has its characteristics, especially in the way Sufis express love. Their verses are full of passion, emotions and sensible words, written in the way of prophane love but actually dedicated to God. This is the main difference between eastern and western love poetry. While western poets express their love to a woman, whom they adore, eastern, Sufi poets, express their love to God. The main intention of sufi poet is to love Divine, to burn within love passion and eventually die in it. Sufi poetry could be recognized by its specific symbols and metaphors, such as: face, glance, rose, vine, nightingale and these are commonly used by most sufi poets. Sufi poetry follows the tradition of the literature of oriental world, especially Turkey and Iran.

Key words: Sufi poetry, sufism, love, God, Turkish mystical poetry, Persian mystical poetry

Примљен јуна 2011.

Прихваћен за штампу новембра 2011.